

К.В. Заблоцька

Інститут вищої освіти АПН України, м. Київ, Україна

КВАЛІФІКАЦІЙНІ ВЕРСТВИ ТА ПРОФЕСІЙНА ОСВІТА РОБІТНИКІВ МЕТАЛУРГІЇ ТА МАШИНОБУДУВАННЯ УКРАЇНИ в 1960 – 1985 рр.

У статті виявлені основні підходи до класифікації робітників за рівнем кваліфікації, кількісно та якісно охарактеризовані верстви робітників металургії та машинобудування України низького, середнього та високого рівня кваліфікації, проаналізована професійна освіта як один з головних чинників їх трансформації.

Майбутнє Української держави залежить перш за все від ефективної національної економіки. Важка промисловість складає її основу, є одним з наріжних каменів економічної безпеки. Соціальна структура робітників – це ієрархічно побудована сукупність їх взаємопроникаючих соціальних верств (страт), що формуються за такими соціально-диференціюючими ознаками, як характер і зміст праці, рівень кваліфікації, загальної освіти, заробітної платні. Відповідно розвиток соціальної структури робітників полягає в кількісних і якісних змінах соціальних верств і їхньому взаємозв'язку. Отже, кваліфікація – одна з найважливіших ознак рівня розвитку робітників. Слід підкреслити, що певні тенденції в розвитку соціальної структури робітників в 1960-і – першій половині 1980-х років мають позаформаційний характер і є однаковими для планової і для ринкової економіки.

Під кваліфікацією розуміють здатність до здійснення робіт певного змісту, що формується завдяки навчанню або досвіду. Фахівці багато разів підкреслювали, що «не вироблено єдиної науково обґрунтованої класифікації робітників за категоріями кваліфікованої праці» [1, с. 5]; «немає єдиного наукового підходу до оцінки рівня кваліфікації робітників» [2, с. 10]. Західні вчені у власних дослідженнях зустрічаються з близькими проблемами. Девід Моурі писав, що перешкодами для прогнозування наслідків нових технологій для рівня кваліфікації робочої сили в США є «відсутність достатньої інформації і недоліки існуючих методик оцінки кваліфікації. Дані з окремих професій не містять вичерпних характеристик...» [3, с. 220].

Мета статті – з'ясувати основні підходи до класифікації робітників за рівнем кваліфікації та простежити співвідношення між кваліфікаційними верствами робітників та роль професійної освіти в кваліфікаційній динаміці в металургії та машинобудуванні України в 1960 – 1985 рр.

Джерельну базу роботи склали професійні переписи робітників важкої промисловості, результати соціологічного опитування, проведеного автором, матеріали конкретно-економічних досліджень.

У складі робітників промисловості дослідники простежують соціально-кваліфікаційні верстви низького, середнього і високого рівня кваліфікації. Найбільш поширена класифікація за тарифними розрядами. До низького рівня кваліфікації відносять I – II розряди (6-розрядна сітка), I – III (7- і 8-розрядна); до середнього рівня – III – IV (6-розрядна), IV – V (7-розрядна), IV – VI (8-розрядна); до високого – V – VI (6-розрядна), VI – VII (7-розрядна), VII – VIII розряди (8-розрядна) [4]. Саме ця класифікація найкраще забезпечена джерелами, є найбільш чіткою, але тарифний розряд є складною характеристикою, яка крім професійної майстерності містить ще й оплату, інтенсивність, умови праці, суспільну значимість робіт, по галузях розряди відрізняються великою специфікою, що робить неможливим їхнє порівняння.

Другий підхід до класифікації полягає у виокремленні верств робітників на основі професій. Перелік професій, які належать до кожної верстви, складається з урахуванням змісту трудових функцій, визначеного для кожної професії нормативними актами, діапазону тарифікації, рівня спеціальних знань [5, с. 33-34]. Недоліком у цьому випадку є те, що не враховується розбіг майстерності в межах однієї професії.

В основу наступного виду класифікації покладені термін і форми підготовки робітників. У період, що розглядається, відбувався перехід до кваліфікації нового типу. Старий тип включає переважно практичні прийоми роботи, а новий – науково-технічні знання, загальноосвітню, теоретичну підготовку. На державному рівні вважалося, що найбільше таким вимогам відповідають кадри робітників, підготовлені в системі професійно-технічної освіти. Але у 1960 – 1980-і роки основну роль відігравала система навчання робітників на виробництві в різних формах: індивідуальній, бригадній, учбово-курсній. Науково-дослідний інститут профтехосвіти наприкінці 1970-х років розробив «Основні методичні положення класифікації робітничих професій за кваліфікаційними категоріями» саме на підставі терміну та форм навчання: 1) висококваліфіковані робітники – СПТУ (3 – 4 роки навчання), технічні училища (1,5 – 2 роки), середні спеціальні навчальні заклади (2 – 4 роки); 2) кваліфіковані робітники – СПТУ (3 роки навчання), ПТУ (2 роки), технічні училища (1 – 2 роки), курсова мережа (6 місяців); 3) малокваліфіковані робітники – навчання на виробництві (2 – 5 місяців); 4) некваліфіковані робітники – виробничий інструктаж або навчання на робочому місці (декілька тижнів) [6, с. 47]. Дослідження за такою класифікацією важко здійснити через відсутність в офіційній статистиці відповідного обліку.

Для вивчення кваліфікаційної диференціації робітників чорної металургії насамперед необхідно з'ясувати кількісні характеристики. У галузі до 1975 р. діяли 6-, 8- і 10-розрядні сітки, надалі остання була скасована. У літературі немає єдиної точки зору про розподіл робітників на три верстви у відповідності з усіма розрядами. Різної і зміни в тарифікації вносять додаткові труднощі у визначення кваліфікаційних верств. Потрібні орієнтири, щоб приблизно знати, якій з них відповідають ті або інші тарифні розряди.

У цьому відношенні може допомогти зіставлення різнорідних джерел. Насамперед зупинимося на даних про класифікацію робітників-металургів Донецької області, що ґрунтується на аналізі професій. У чорній металургії Донецької області дослідники проаналізували 757 професій, розподіливши їх на чотири групи: висококваліфіковану (76 професій), кваліфіковану (138 професій), малокваліфіковану (126), некваліфіковану (129). У 1958 – 1972 рр. збільшувалася кількість висококваліфікованих і кваліфікованих робітників, зменшилася – мало- і некваліфікованих. У 1975 р. питома вага названих груп склала відповідно 18,2 %, 66,8 %, 4,3 %, 10,7 % [7]. Якщо виходити з розподілу на три верстви, то верства робітників низької кваліфікації включити мало- і некваліфікованих робітників; верстви робітників середнього і високого рівня кваліфікації збігатимуться з відповідними групами.

Порівняння отриманих таким чином загальних пропорцій з розподілом робітників чорної металургії Донецької області за розрядами показує, що до середньої кваліфікації за 10-розрядною сіткою треба зарахувати робітників VI – VIII розрядів. За 8-розрядною сіткою робітники VII розряду складають велику частку, що не дозволяє їх цілком відносити ані до середньої, ані до високої кваліфікації. Тому при кількісній характеристиці доводиться поєднувати робітників середньої і високої кваліфікації. З урахуванням наведених вище міркувань кваліфікаційна диференціація в масштабі чорної металургії України в 1959 – 1972 рр. виглядала, як це показано в табл. 1 [8].

Таблиця 1 – Розподіл робітників чорної металургії України за тарифними розрядами у 1959 – 1972 рр. (%)

Тарифні сітки	Розряди	Рік	
		1959	1972
10-розрядна	I – V	37,6	25,4
	VI – VIII	54,3	65,0
	IX – X	8,1	9,6
6-, 7-, 8-розрядні	I – V	27,2	18,2
	V – VIII	72,8	81,8

У 1959 р. за 10-розрядною сіткою було тарифіковано 75,1 тис. чол., у 1972 р. – 84,5 тис. чол., поміж них за цей час питома вага робітників низької кваліфікації (I – V розряди) скоротилася з 37,6 % до 26,4 %, середньої (VI – VIII розряди) – зросла із 54,3 % до 65,0 %, високої (IX – X розряди) – також збільшилася з 8,1 % до 9,6 %. За 6-, 7-, 8-розрядними сітками було тарифіковано у 1959 р. – 167,9 тис. чол., у 1972 р. – 224,9 тис. чол. За вказаний період відбулося зниження частки робітників низької кваліфікації – з 27,2 % до 18,2 %, відповідно збільшення середньої і високої – з 72,8 % до 81,2 %.

За 8- й 6-розрядними сітками, які були впроваджені з 1975 р., співвідношення між тарифними розрядами і професійно-кваліфікаційними верствами збігається з загально-прийнятим в історіографії. Як свідчить табл. 2 [9], після переходу на нову тарифну систему 269,4 тис. чол. питома вага робітників низької кваліфікації збільшилася до 26,4 %, середньої кваліфікації склала 57,8 %, високої – 15,8 %.

Таблиця 2 – Розподіл робітників чорної металургії України за рівнем кваліфікації на основі тарифних розрядів у 1975 – 1985 рр. (%)

Робітники	Рік	
	1975	1985
низької кваліфікації	26,4	20,4
середньої кваліфікації	57,8	61,1
високої кваліфікації	15,8	18,5

У 1985 р. співвідношення склало відповідно 20,4 %, 61,1 %, 18,5 %. Серед робітників низької кваліфікації у 1985 р. були: вантажники, піднощики, транспортувальники, підсобні робітники (17 тис. чол.), обрубники, вирубники, обдирники металу, травильники (5 тис. чол.), дорожні робітники (3,5 тис. чол.) тощо. До робітників середньої кваліфікації належали 1,7 тис. газівників, 75 тис. машиністів і мотористів, 6,6 тис. вогнетривників, 2,8 тис. розливників металу, 29 тис. електромонтерів та ін. До верстви висококваліфікованих відносилися горнові (1,8 тис. чол.), сталевари і їх підручні (3 тис. чол.), вальцювальники та їх підручні (4,6 тис. чол.), оператори прокатного, сталеплавильного виробництв (8,8 тис. чол.), наладчики автоматизованих ліній, станів (1 тис. чол.), електрослюсарі на обслуговуванні автоматики, чергові слюсарі на ремонті устаткування (1,5 тис. чол.) [10, с. 10-11].

Отже, макропропорції між кваліфікаційними верствами робітників у чорній металургії України в розглянутий період не змінювалися і характеризувалися тим, що найбільш численною була верства робітників середнього рівня кваліфікації, другою за

чисельністю – низької кваліфікації, найменшою – високої. Константними були тенденції скорочення абсолютного і відносного розміру верстви робітників низької кваліфікації і збільшення – середньої і високої. В металургійній промисловості західноєвропейських країн – ФРН, Франції, Великої Британії – ще наприкінці 1950-х років співвідношення між кваліфікаційними верствами робітників було іншим: найбільш численна – середньої кваліфікації, потім – високої, потім – низької кваліфікації, у співвідношенні на середину 1960-х років приблизно 2 : 1,5 : 1 [11, с. 13].

Щоб більш докладно уявити систему забезпечення підприємства робітничими кадрами, розглянемо її на прикладі Донецького металургійного заводу. Робота з підготовки нових робітників в учбово-курсовій мережі тут почалася з 1969 р., і в 1980 р. вона охопила 31,7 % новачків. Був побудований навчально-курсовий комбінат. Співвідношення між випускниками ПТУ, учнями заводу і набором кваліфікованих робітників дорівнювало приблизно 1 : 2,5 : 3,5 [12]. У підсумку на початок 1980-х років 80 % робітників мало підготовку в обсязі учбово-курсової мережі. Для робітників основних професій наймасовішою формою підвищення кваліфікації були курси цільового призначення, що охоплювали більше їх половини, з'являлися і нові форми, наприклад, школи робітників основних професій. На Донецькому металургійному заводі питома вага цих форм на початку 1980-х рр. складала відповідно 49 % і 23 % серед тих, хто підвищував кваліфікацію, ще 16,6 % підвищували кваліфікацію в школах вивчення передового досвіду, 11,4 % – оволодівали другою професією. За 1959 – 1980 рр. кількість тих, що підвищували кваліфікацію, збільшилася майже вдвічі (із 2,9 [13] до 4,9 тис. чол. [14]).

У формуванні верстви робітників високої кваліфікації певну роль відіграли позазаводські форми навчання. У галузі наприкінці 70-х років діяло 31 базове ПТУ. Вибіркове обстеження 7,5 тисяч робітників на комбінаті ім. Ілліча в Маріуполі в 1972 р. показало, що 12,8 % із них мали профпідготовку в обсязі ПТУ, школи майстрів, технікуму або вузу [15]. За 1970 – 1985 рр. випуск робітників для чорної металургії професійно-технічними навчальними закладами майже подвоївся – з 5,5 тис. чол. до 10,5 тис. чол. [16, с. 200].

Як показали соціологічні дослідження, рівень кваліфікації нового поповнення був помітно нижчим, ніж у вже працюючих. На Комунарському і Макіївському комбінатах на початку 1980-х років VI і більш високі розряди були у 27,9 % працюючих і у 4,1 % новачків, у свою чергу не було розрядів відповідно у 3,5 % і 22 % [17, с. 14]. У 1975 р. із 8,7 тисяч випускників базових профтехучилищ тільки 7 % склали робітники основних професій (12 горнових, 94 підручних сталевари, 127 вальцювальників, 18 машиністів бурових верстатів), а 33 % – кухарі, швачки, продавці. Система професійно-технічної освіти не готувала робітників для коксохімічних і вогнетривких заводів. Вона також взагалі не брала участі у підвищенні кваліфікації робітників. Нерідко до роботи допускалися непідготовлені робітники. Наприклад, у 1975 р. на Запорізькому коксохімічному заводі з 146 нових робітників 118 не одержали спеціальної підготовки. Це – машиністи коксових машин, люкові, газівники й інші робітники основних професій [18]. Однією з проблем слід також вважати відсутність у чорній металургії адекватної статистичної звітності, яка б відбивала основні верстви робітників високої, середньої і низької кваліфікації.

У машинобудівній промисловості також використовувалися різні тарифні сітки: 6-, 7-, 8-, 10-розрядні. І тут у ролі орієнтира може виступати розрахунок кваліфікаційних верств у машинобудуванні Донецької області на основі 422 професій, розділених на 4 групи: висококваліфіковані (27 професій), кваліфіковані (143 професії), малокваліфіковані (123 професії), некваліфіковані (129 професій). У 1975 р. співвідношення між ними

склало 10,8 : 48,9 : 28,5 : 11,8 [7]. За умови об'єднання двох останніх груп подібна пропорція приблизно відповідає трьом кваліфікаційним верствам за традиційною для кожної тарифної сітки класифікацією.

Як видно з табл. 3 [19], у 1961 р. питома вага робітників низької кваліфікації складала половину робітників машинобудування і металообробки України, середньої – 40,2 %, високої – 8,9 %. Надалі відбулося істотне, майже в 2 рази, скорочення питомої ваги низькокваліфікованих робітників (до 26,3 % у 1985 р.), незначне збільшення робітників середньої кваліфікації (відповідно до 49,6 %) і принципове зростання частки висококваліфікованих робітників (до 24,1 % у 1985 р.). У підсумку співвідношення між верствами змінилося: найбільш масовою стала верства середньокваліфікованих робітників, другою за чисельністю – верства низькокваліфікованих, але до неї впритул наблизилася питома вага верстви робітників високої кваліфікації.

Таблиця 3 – Розподіл робітників машинобудування і металообробки України за рівнем кваліфікації на основі тарифних розрядів у 1961 – 1985 рр. (%)

Робітники	Рік			
	1961	1969	1972	1985
низької кваліфікації	50,9	41,3	36,3	26,3
середньої кваліфікації	40,2	43,8	45,5	49,6
високої кваліфікації	8,9	14,9	18,2	24,1

У 1985 р. до верстви низькокваліфікованих робітників входили: 23 тис. підсобних робітників, 33,9 тис. вантажників, 45,5 тис. комірників, 8 тис. обрубників, 2 тис. вибивальників литва тощо. Середню кваліфікацію мали 12,7 тис. гальваніків, 28 тис. комплектувальників виробів, 9 тис. ливарників, 4,5 тис. ковалів, 53 тис. електромонтерів. Частина верстатників (252 тис. чол.), слюсарів (354,6 тис. чол.), електрозварників, газорізчиків, електрогазорізчиків (47 тис. чол.) належала до верстви робітників середньої кваліфікації, частина – до високої [20, с. 15-21].

Певні можливості для якісної характеристики кваліфікаційних верств дають матеріали вже згаданого соціологічного опитування, проведеного автором на Донецькому машинобудівному заводі в 1987 р. На початку 1980-х років на цьому підприємстві висококваліфікованою працею було зайнято 1026 робітників (22,6 %), кваліфікованою – 2266 чоловік (50,1 %), малокваліфікованою і некваліфікованою – 1240 (27,3 %), що в цілому відповідає середньогалузевим показникам. З числа опитаних робітники V – VI розрядів склали 30,8 %, III – IV розрядів – 55,6 %, I – II розрядів – 13,6 %. Відмінність цього співвідношення від середньозаводського пояснюється тим, що була застосована стратифікаційна вибірка, яка охоплювала тільки робітників-верстатників, слюсарів-складальників, електромонтерів, електрослюсарів. З них 19,2 % отримали професійну підготовку в технікумах, 28,2 % – у профтехучилищах (у цілому по заводу набір робітників із ПТУ збільшився з 118 чол. у 1970 р. до 333 чол. у 1980 р.), 16,6 % – в учбово-курсовій мережі, 35,9 % – методом індивідуально-бригадного учнівства (щорічно підприємство приймало на роботу близько 500 робітників) [21].

Майже половина опитаних мала підготовку з кількох спеціальностей: з 2 – 3 – 37 %, з 4 і більше – 8 %. На час опитування 36 % респондентів підвищували кваліфікацію і ще 12 % – нещодавно підвищили (приблизно третина представників кожної верстви). Мотиви підвищення за частотою відповідей розмістилися в наступному порядку: щоб одержати посвідчення про кваліфікацію для роботи, якою вже робітник займається (12 %); тому що у майбутньому важко буде відповідати вимогам нової техніки (12 %);

щоб кваліфіковано брати участь у рішенні виробничих питань (10 %); щоб мати можливість більше заробляти (10 %); щоб одержати більш цікаву роботу (7 %); щоб підвищити авторитет на виробництві (7 %). 20 % опитаних не підвищувало кваліфікацію через об'єктивні обставини (сім'я, вік, здоров'я) і 31 % – через такі причини: підвищення кваліфікації не сприяє одержанню кращої роботи (15 %); робота не вимагає підвищення (8 %); робота не дозволяє підвищувати (5 %); адміністрація не приділяє уваги підвищенню кваліфікації (3 %).

Більшість робітників усіх верств вважала, що їхня кваліфікація відповідає роботі, яку вони виконують (84 % відповідей), меншість (15 %) – що має більш високу, ніж вимагає робота, кваліфікацію, і тільки двоє відповіли, що мають нижчу за необхідну кваліфікацію. У той же час у цілому на заводі розряд робітників був нижчим за розряд робіт (3,5 і 3,9). За підрахунками автора, серед опитаних індекс професійної освіти за 5-бальною шкалою склав: для висококваліфікованих робітників – 2,8, для середньокваліфікованих – 2,2, низькокваліфікованих – 2,0. Звертає на себе увагу близькість індексів між верствами низької і середньої та розрив – із верствою високої кваліфікації. Бажання змінити місце роботи висловили 36 % робітників I – II розрядів, 21 % – III – IV розрядів, 14 % – вищих, V – VI розрядів. На всю галузь можуть бути екстрапольовані такі з отриманих даних: підготовка багатьох робітників з кількох спеціальностей; більш високий індекс профосвіти у робітників вищих розрядів і найменша серед них питома вага бажаючих поміняти роботу; значний розрив у рівні профосвіти між високо- і середньокваліфікованими робітниками і невеликий – між середньо- і низькокваліфікованими; як наявність, так і відсутність у робочому середовищі прагнення до підвищення кваліфікації.

Порівняно з іншими галузями промисловості технічна база машинобудування розвивалася більш високими темпами, відрізнялася багатовимірністю змін. Ці особливості обумовили невідповідність розвитку кваліфікаційних верств робітників суспільним потребам. Принцип, що панував, директор учбово-методичного кабінету одного з машинобудівних міністерств М. Красников у 1972 р. сформулював так: «Спочатку – виробництво, а кадри потім підтягнемо» [22, с. 20]. Ситуацію ускладнювало й те, що управління галуззю здійснювалося багатьма міністерствами і відомствами.

Характерним для машинобудування було відставання середнього розряду робітників від середнього розряду робіт. Така картина спостерігалася протягом усього розглянутого періоду і практично повсюдно. У 1975 р. серед молодих робітників в середньому по всіх машинобудівних заводах України співвідношення становило 3,2 і 3,5, у тому числі в Запорізькій області – 3,08 і 3,35, у Дніпропетровській – 3,1 і 3,2, у Донецькій – 3,3 і 3,5 [23].

Така ситуація безпосередньо спричинялася недоліками професійної підготовки, особливо – індивідуально-бригадної форми. У довідці Республіканського комітету профспілки робітників машинобудування у 1970 р. говорилося: «Учень одержує слабкі і теоретичні, і практичні знання. Учнів за такого способу навчання в народі влучно називають “спостерігачами-заплечниками”» [24]. Адже саме ця форма, за підрахунками автора, охоплювала в 1960-і роки майже 90 %, а в 1970-і роки – 80 % тих робітників, які готувалися на машинобудівних підприємствах України [25]. Значною мірою підготовка до самостійної роботи зводилася до тренування окремих навичок. Звідси – випадки, коли сучасна техніка використовувалася примітивно або взагалі не використовувалася. За даними економічних обстежень, у 1985 р. 19 % простоїв коштовних гнучких виробничих систем відбувалося через відсутність робітників, здатних обслуговувати верстати із ЧПУ [26, с. 12].

Через панування командно-адміністративної системи для кожного підприємства встановлювалися жорсткі ліміти щодо кадрів. У результаті була відсутня система підвищення кваліфікації «із випередженням». Крім того масово-потоккове виробництво

технологічно зумовлює існування багатьох професій, безперспективних з погляду підвищення кваліфікації. Типовою в цьому відношенні є масова професія слюсарів-складальників на конвеєрах. Це важка і напружена праця, люди розуміють, що з віком виконувати її буде важко, а перейти на іншу роботу з таким самим заробітком не дозволяє наявна кваліфікація [27].

Таким чином, у металургійній та машинобудівній промисловості України робітники диференціювалися на три верстви залежно від оволодіння високою, середньою або низькою кваліфікацією. Упродовж 25 років, що розглядаються, верства висококваліфікованих робітників постійно збільшувалася, але її питома вага залишалася найменшою в усіх галузях, крім хімічної промисловості. Верства робітників середньої кваліфікації була весь час наймасовішою. Принципове позитивне значення має скорочення питомої ваги робітників низької кваліфікації. Водночас мали місце кадрові проблеми, нестача робітників масових професій, відставання розрядів робітників від розрядності робіт, плінність кадрів, поширення індивідуально-бригадного учнівства, відставання від розвинених країн, де відбувалося скорочення не тільки некваліфікованих, але й середньокваліфікованих робітників. У цілому ж розвиток кваліфікаційної структури йшов по висхідній лінії, але повільніше, ніж в інших сферах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Цветкова Е.Ю. Комплексный анализ планирования подготовки квалифицированных рабочих кадров в пром-ти региона: Препр. / АН Украины. Ин-т экономики пром-ти; СЭ-5-86. – Донецк: 1986. – 21 с.
2. Турецкий О.А. Совершенствование показателей оценки ресурсов труда на предприятиях и уровня их использования: Препр. / АН Украины. Ин-т экономики пром-ти; 82-КРД-1. – Донецк: 1982. – 16 с.
3. Моури Д. Технологические изменения и занятость в индустриальной экономике США // Рабочий класс и социальный прогресс: Ежегодник / Отв. ред. А.А. Галкин. – М.: Наука, 1990. – С. 212-226.
4. Курневич Т., Фидлер М. Методические вопросы и анализ распределения численности рабочих по квалификационным группам (на примере промышленности) // Вестник статистики. – 1987. – № 9. – С. 33-41.
5. Труд в СССР: Стат. сб. / Госкомстат СССР. – М.: Финансы и статистика, 1988. – 302 с.
6. Шафранова О.И. Рациональное использование трудовых ресурсов – неотложная задача. – М.: Статистика, 1980. – С. 44-51.
7. Авласенко Ю.Г., Иващенко Н.П. Технический прогресс и социально-экономическая структура рабочих // Экономические проблемы научно-технического прогресса в промышленности: Сб. ст. – Донецк: Ин-т экономики промышленности АН Украины. – 1975. – С. 141-155.
8. Складено автором за матеріалами: Сводные отчеты о численности рабочих по профессиям, 1959 г., 1972 г. // ЦДАВОВУ України. – Ф. 582. – Оп. 9. – Спр. 1734. – Арк. 49; Спр. 5302. – Арк. 80-82.
9. Складено автором за матеріалами: Сводные отчеты о численности рабочих по профессиям, 1975 г. // ЦДАВОВУ України. – Ф. 582. – Оп. 9. – Спр. 6341. – Арк. 46; Отчет предприятия черной металлургии, 1985 г. – Поточний архів Держкомітету статистики України, упорядкування фондів, Відділ статистики праці. – Папка 9. – Арк. 151.
10. Итоги учета численности рабочих по профессиям в отраслях народного хозяйства на 1 августа 1989 г. / Госкомстат УССР. – К., 1990. – 110 с.
11. Конашко Н.П. Производительность труда и тенденции изменения численности работающих в черной металлургии. – К.: УкрНИИТИ ЦБМТИП Минчермета УССР, 1971. – 24 с.
12. Отчеты о подготовке и повышении квалификации рабочих // Державний архів Донецької області. – Ф. 231. – Оп. 2. – Спр. 1450. – Арк. 1-3.
13. Пояснительная записка к годовому отчету по хозяйственной деятельности, 1959 г. // Державний архів Донецької області. – Ф. 235. – Оп. 2. – Спр. 1091. – Арк. 40.
14. Пояснительная записка к годовому отчету по хозяйственной деятельности, 1972 г. // Державний архів Донецької області. – Ф. 235. – Оп. 2. – Спр. 2353. – Арк. 51.
15. Докшевич В.И. Образование и подготовка квалифицированных рабочих кадров // Проблемы социального развития городов и предприятий: Тезисы докладов. – Донецк: Ин-т экономики пром-ти АН Украины, 1973. – С. 146-148.
16. Праця в народному господарстві Української РСР: Стат. зб. / Держкомстат УРСР. – К., 1991. – 227 с.
17. Рабочие кадры черной металлургии / Д.А. Горелов, Н.В. Вангниц, И.П. Дьяченко и др. – М.: Металлургия, 1984. – 96 с.

18. Доклад Председателя РК на собрании профактива, 1975 г. – ЦДАВОВУ України. – Ф. 2755. – Оп. 2. – Спр. 273. – Арк. 1-6.
19. Складено автором за матеріалами: Сводные отчеты о распределении рабочих по размерам заработной платы, тарифным разрядам, 1961 г. // ЦДАВО України. – Ф. 582. – Оп. 9. – Спр. 2127. – Арк. 36; Спр. 4420. – Арк. 1-2; Спр. 5304. – Арк. 1-2; Итоги учета... 1985 г.: Стат. сб. / ЦСУ УССР. – К., 1986. – С. 94.
20. Итоги учета численности рабочих по профессиям в отраслях народного хозяйства на 1 августа 1989 г. / Госкомстат УССР. – К., 1990. – 110 с.
21. Потребность в квалифицированных рабочих кадрах и источники ее пополнения за ряд лет. – Поточний архів ВАТ “Донецькгірмаш”.
22. Красников М. Назревшие проблемы совершенствования профессионального мастерства // Социалистический труд. – 1972. – № 5. – С. 20-25.
23. Отчеты, информации, 1976 г. // ЦДАВОВУ України. – Ф. 2605. – Оп. 8. – Спр. 9959. – Арк. 7-8.
24. Протокол III Пленума ЦК профсоюза, 1972 г. // ДАРФ. – Ф. 7676. – Оп. 20. – Спр. 3142. – Арк. 7.
25. Сводные отчеты о подготовке новых рабочих, 1960 г., 1965 г., 1970 г. – ЦДАВОВУ України. – Ф. 582. – Оп. 9. – Спр. 2047. – Арк. 29; Спр. 3504. – Арк. 6; Спр. 4847. – Арк. 5.
26. Винарик Л.С., Мордина Ф.И. Состояние и проблемы развития гибких производственных систем на машиностроительных предприятиях УССР: Препр. / АН Украины. Ин-т экономики пром-ти; ЭАП-3-88. – Донецк: 1988. – 16 с.
27. Объяснительная записка к отчету по основной деятельности, 1968 г. // Державний архів Донецької обл. – Ф. 235. – Оп. 2. – Спр. 1303. – Арк. 69.

К.В. Заблоцкая

Квалификационные слои и профессиональное образование рабочих металлургии и машиностроения Украины в 1960 – 1985 гг.

В статье выявлены основные научные подходы к классификации рабочих по уровню квалификации, качественно и количественно охарактеризованы слои рабочих металлургии и машиностроения Украины низкого, среднего и высокого уровня квалификации, проанализировано профессиональное образование как один из главных факторов их трансформации.

К.В. Zablotskaya

Qualifying Strata and Vocational Training of Workers of Metallurgy and Mechanical Engineering of Ukraine in 1960 – 1985

The basic scientific approaches to classification of workers on a skill level are revealed, strata of workers of metallurgy and mechanical engineering of Ukraine of a low, average and high skill level are characterized qualitatively and quantitatively, vocational training is analysed as one of primary factors of their transformation.

Стаття надійшла до редакції 22.01.2008.